

ความเข้าใจเรื่อง “ลิขสิทธิ์” เกี่ยวกับสิ่งพิมพ์ ในแวดวงบรรณารักษ์

นางสาววรัชยา สุนทรสารทูล*

นายอภิชัย อารยะเจริญชัย**

บทคัดย่อ

ในปี 2558 วงการห้องสมุดและบรรณารักษ์มีการตื่นตัวและวิพากษ์วิจารณ์ถึงกฎหมายลิขสิทธิ์กันอย่างกว้างขวาง คือ พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 และพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ ฉบับที่ 2 และ 3 พ.ศ. 2558 ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับการดำเนินงานและการให้บริการของห้องสมุด บรรณารักษ์และผู้ปฏิบัติงานห้องสมุดเกิดความกังวลและความไม่แน่ใจในการปฏิบัติงานที่อาจเป็นการละเมิดลิขสิทธิ์โดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ จนเป็นอุปสรรคสำคัญในการตัดสินใจดำเนินงานของห้องสมุด บทความนี้เป็นการวิเคราะห์ถึงเนื้อหาใน พ.ร.บ. ฉบับนี้ โดยมุ่งเน้นที่ทรัพยากรประเภทสิ่งพิมพ์เป็นสำคัญ

* หัวหน้างานสารสนเทศและห้องสมุดสตางค์ มงคลสุข คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

** บรรณารักษ์ หน่วยจดหมายเหตุและพิพิธภัณฑ์ งานสารสนเทศและห้องสมุดสตางค์ มงคลสุข คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

Abstract

In 2015, the librarians have widely criticized the legal rights of the Copyright Act 1994 and the Copyright Act 2015, No. 2 and 3, which are relevant to operations and services. Librarians and library workers are concerned about their work process to the violation of this law. It has some impact in the library.

This article analyzes the content of this Act, focusing on library resources, a major publication.devices and to help adjust our library's image to look more modern.

ลิขสิทธิ์กับงานห้องสมุด

ลิขสิทธิ์ เป็นทรัพย์สินทางปัญญาอย่างหนึ่งซึ่งไม่มีรูปร่าง แต่สามารถถือเอาได้และกฎหมายให้ความคุ้มครอง โดยให้เจ้าของลิขสิทธิ์เป็นผู้มีสิทธิแต่เพียงผู้เดียว (Exclusive Rights) ที่จะกระทำการใดๆ เกี่ยวกับผลงานสร้างสรรค์ที่สร้างขึ้น (กรมทรัพย์สินทางปัญญา, 2547 : 7) ดังนั้น การออกกฎหมายเกี่ยวกับลิขสิทธิ์จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ความคุ้มครองและปกป้องผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและศีลธรรม ซึ่งบุคคลพึงได้รับจากผลงานที่ได้สร้างสรรค์ขึ้นจากสติปัญญาของตน

สำหรับข้อกำหนดเกี่ยวกับลิขสิทธิ์ในประเทศไทยที่เกี่ยวข้องกับสิ่งพิมพ์ มีหลักฐานปรากฏมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 คือ ประกาศหอพระสมุดวชิรญาณ ร.ศ. 111 ระบุว่า การตีพิมพ์บางส่วนหรือทั้งหมดของหนังสือวชิรญาณวิเศษ¹ จะต้องได้รับอนุญาตจากกรรมการสัมปาทิกสภา² เสียก่อน จึงกล่าวได้ว่าประกาศดังกล่าวเป็นกฎหมายลิขสิทธิ์ฉบับ

1. วชิรญาณวิเศษ เป็นวารสารที่ออกในนามหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระบรมราชตระกูล โดยมีกรรมการสัมปาทิกของหอพระสมุดฯ แต่ละปีเป็นผู้รับผิดชอบการจัดทำ มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นเครื่องแสวงหาความรู้ตลอดจนความบันเทิงแก่สมาชิกหอพระสมุดฯ

2. กรรมการสัมปาทิกสภา หมายถึง คณะกรรมการหอพระสมุดวชิรญาณ

แรกของประเทศไทย เนื่องจากมีเนื้อหาให้ผู้สร้างสรรค์มีสิทธิแต่เพียงผู้เดียวในการทำซ้ำ ดัดแปลง หรือเผยแพร่ผลงาน ต่อมาจึงมีการตรา พระราชบัญญัติกรรมสิทธิ์ผู้แต่งหนังสือ พ.ศ. 2444 เพื่อให้ความคุ้มครองหนังสืออื่นๆ เพิ่มเติม และเมื่อประเทศไทยเข้าร่วมเป็นภาคีอนุสัญญากรุงเบิร์นเพื่อคุ้มครองงานวรรณกรรมและศิลปกรรม พ.ศ. 2474 ประเทศไทยจึงต้องมีกฎหมายที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นและมีพัฒนาการเรื่อยมาตามลำดับ

กฎหมายลิขสิทธิ์ที่ใช้อยู่ในปัจจุบันคือ พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 และพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2558 ฉบับที่ 2 และ 3 แม้จะประกาศใช้มานานกว่า 20 ปีแล้วก็ตาม แต่ยังมีประชาชนจำนวนหนึ่งที่ไม่ทราบ ไม่เข้าใจ หรือละเลยไม่ปฏิบัติตาม อย่างไรก็ตาม พ.ร.บ. ฉบับนี้ยังระบุว่า การกระทำบางประการจะได้รับการยกเว้นโดยไม่ถือว่าเป็นการละเมิดลิขสิทธิ์ อาทิ เพื่อการวิจัยหรือศึกษา ตีพิมพ์หรือวิจารณ์ผลงาน ใช้สำหรับการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษา เป็นต้น

การยกเว้นการละเมิดลิขสิทธิ์นั้นมีจุดประสงค์เพื่อรักษาความสมดุลระหว่างสิทธิของผู้สร้างสรรค์และประโยชน์ที่สังคมพึงได้รับจากงานที่มนุษย์ได้สร้างสรรค์ขึ้น มิใช่เพื่อให้ผู้สร้างสรรค์หาประโยชน์แต่เพียงฝ่ายเดียว การปิดกั้นเช่นนั้นจะกลายเป็นการผูกขาดและไม่ได้ช่วยกระตุ้นให้เกิดการสร้างสรรค์ผลงานใหม่ๆ ขึ้นอีก แต่กฎเกณฑ์ของการกระทำที่เป็นข้อยกเว้นการละเมิดลิขสิทธิ์กลายเป็นข้อถกเถียงถึงมาตรฐานของข้อกำหนดที่ไม่ชัดเจนว่ากรณีใดจึงจะถือว่าเป็นการละเมิดหรือได้รับการยกเว้น

ใน พ.ร.บ. ฉบับนี้ระบุไว้อย่างชัดเจนว่า “...การทำซ้ำโดยบรรณารักษ์ของห้องสมุดซึ่งงานอันมีลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัตินี้ มิให้ถือว่าเป็นการละเมิดลิขสิทธิ์หากการทำซ้ำนั้นมิได้มีวัตถุประสงค์เพื่อหากำไร และได้ปฏิบัติตามมาตรา 32 วรรคหนึ่ง..” จึงกล่าวได้ว่าบรรณารักษ์เป็นผู้ได้รับสิทธิในการยกเว้นการละเมิดลิขสิทธิ์ สามารถทำซ้ำผลงานอันมีลิขสิทธิ์ได้ แต่ต้องอยู่ภายใต้กรอบที่กำหนดและไม่ละเมิดมาตราอื่นๆ วิชาชีพบรรณารักษ์จึงนับเป็นผู้ที่ได้รับความไว้วางใจในการดำเนินการกับผลงานอันมีลิขสิทธิ์ ซึ่งแสดงว่าบรรณารักษ์จำเป็นต้องมีความเข้าใจในเนื้อหาของ พ.ร.บ. ดังกล่าวอย่างถ่องแท้

บรรณารักษ์ “มีสิทธิ” และ “ไม่มีสิทธิ” ใดบ้าง

ห้องสมุดทุกแห่งมีพันธกิจหลักคือ การให้บริการและส่งเสริมการอ่าน ศึกษา ค้นคว้า และวิจัย แต่การดำเนินงานบางประการของห้องสมุดอาจเข้าข่ายการละเมิดลิขสิทธิ์ โดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ แม้ว่ากฎหมายจะระบุว่าให้สิทธิบรรณารักษ์ในการพิจารณาดำเนินการ ซึ่งจะต้อง “ไม่กระทบกระเทือนถึงสิทธิอันชอบด้วยกฎหมายของเจ้าของลิขสิทธิ์เกินสมควร” (สำนักกฎหมาย กรมทรัพย์สินทางปัญญา, 2558 : 18) และจะต้องไม่ละเมิดมาตราอื่นๆ ซึ่งในส่วนที่ 6 ข้อยกเว้นการละเมิดลิขสิทธิ์ มาตรา 34 ระบุว่า (สำนักกฎหมาย กรมทรัพย์สินทางปัญญา, 2558 : 22)

การทำซ้ำโดยบรรณารักษ์ของห้องสมุดซึ่งงานอันมีลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัตินี้ มิให้ถือว่าเป็นการละเมิดลิขสิทธิ์หากการทำซ้ำนั้นมิได้มีวัตถุประสงค์เพื่อหากำไร และได้ปฏิบัติตามมาตรา 32 วรรคหนึ่ง ในกรณีดังต่อไปนี้

- 1) การทำซ้ำเพื่อใช้ในห้องสมุดหรือให้แก่ห้องสมุดอื่น
- 2) การทำซ้ำงานบางตอนตามสมควรให้แก่บุคคลอื่นเพื่อประโยชน์ในการวิจัยหรือการศึกษา

ด้วยภาระหน้าที่การให้บริการของห้องสมุด ทำให้บางครั้งบรรณารักษ์จำเป็นต้องดำเนินการทำซ้ำหรือดัดแปลง ซึ่งตาม พ.ร.บ. ระบุว่า (สำนักกฎหมาย กรมทรัพย์สินทางปัญญา, 2558 : 6-7)

การทำซ้ำ หมายถึงการคัดลอกไม่ว่าด้วยวิธีใดๆ เลียนแบบ ทำสำเนา ทำแม่พิมพ์ บันทึกเสียง บันทึกภาพ หรือบันทึกเสียงและภาพ จากต้นฉบับ จากสำเนา หรือจากการโฆษณาในส่วนอันเป็นสาระสำคัญ ทั้งนี้ไม่ว่าทั้งหมดหรือบางส่วน...

ดัดแปลง หมายถึงทำซ้ำโดยเปลี่ยนรูปแบบใหม่ ปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติม หรือจำลองงานต้นฉบับในส่วนอันเป็นสาระสำคัญโดยไม่มีลักษณะเป็นการจัดทำงานขึ้นใหม่ ทั้งนี้ ไม่ว่าทั้งหมดหรือบางส่วน...

การทำซ้ำหรือดัดแปลงที่เกิดขึ้นโดยห้องสมุด หากพิจารณาตามข้อความใน พ.ร.บ. จะพบว่า อนุญาตให้บรรณารักษ์ “ทำซ้ำ” ได้เท่านั้น ไม่มีข้อความตอนใดที่ระบุว่า อนุญาตให้ “ดัดแปลง”

การทำซ้ำหรือดัดแปลงโดยห้องสมุดจึงเกิดขึ้นเพื่อให้บริการและส่งเสริม การอ่าน การทำซ้ำมักเป็นการใช้สำหรับศึกษาค้นคว้าภายในห้องสมุด ส่วนการดัดแปลงนั้น อาจหมายถึงการซ่อมแซม เย็บเล่ม แปลงเอกสารสิ่งพิมพ์เป็นไฟล์ดิจิทัล ฯลฯ ซึ่งเป็นเรื่อง จำเป็นสำหรับห้องสมุด เนื่องจากสิ่งพิมพ์ที่ให้บริการอาจเสื่อมสภาพตามกาลเวลา จำเป็นต้องได้รับการซ่อมแซมหรือเพื่อการอนุรักษ์ โดยการกระทำดังกล่าวนี้จะไม่ถือเป็นการ ละเมิดลิขสิทธิ์หากอยู่ในขอบเขตของ มาตรา 32 และ 34 แต่บรรณารักษ์ต้องใช้ดุลยพินิจที่ รอบคอบก่อนกระทำการดังกล่าว ต้องมีเหตุผลเพียงพอที่จะทำซ้ำหรือดัดแปลง หากสิ่งพิมพ์ มีความจำเป็นต้องให้บริการเป็นจำนวนมาก ห้องสมุดควรพิจารณาสั่งซื้อในปริมาณที่ เหมาะสมแก่งบประมาณหรือความต้องการ การซื้อเพียงหนึ่งฉบับแล้วนำมาทำซ้ำโดยอ้าง สิทธิตาม มาตรา 34 ไม่สามารถทำได้และอาจเข้าข่ายกระทำการละเมิดลิขสิทธิ์ หาก สิ่งพิมพ์นั้นยังมีการตีพิมพ์หรือวางจำหน่ายโดยทั่วไป ก็จะเป็นการขัดต่อการแสวงหา ผลประโยชน์และกระทบกระเทือนถึงสิทธิอันชอบด้วยกฎหมายของเจ้าของลิขสิทธิ์อีกด้วย

การทำซ้ำเพื่อให้แก่ห้องสมุดอื่นนั้นก็สามารถทำได้โดย มาตรา 34 ระบุไว้ ชัดเจน แต่บรรณารักษ์ก็ไม่มีสิทธินำมาอ้างเพื่อใช้ในการแสวงหาทรัพยากรเพื่อให้บริการ เช่น ขอทำสำเนาหนังสือทั้งเล่มจากห้องสมุดอื่น หรือทำสำเนาหนังสือทั้งเล่มให้แก่ห้องสมุด อื่น โดยมีจุดประสงค์เพื่อลดค่าใช้จ่ายในการสั่งซื้อ เช่นนี้ไม่สามารถกระทำได้ เพราะมี ผลกระทบต่อการตลาดหรือมูลค่าของงานลิขสิทธิ์ แต่สามารถทำซ้ำบางส่วนได้ โดยต้อง คำนึงถึงปริมาณและสัดส่วนของงาน

ส่วนการดัดแปลงนั้นยังต้องพิจารณาอย่างถี่ถ้วน แม้ว่า พ.ร.บ. ฉบับนี้ จะไม่ได้ระบุว่าให้สิทธิแก่บรรณารักษ์สามารถกระทำได้ แต่การดัดแปลงก็นับเป็นการทำซ้ำ รูปแบบหนึ่งตามความหมายที่ พ.ร.บ. ฉบับนี้ได้ให้ไว้ว่าหมายถึง “...ทำซ้ำโดยเปลี่ยนรูปแบบ ใหม่ ปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติม หรือจำลองงานต้นฉบับ...” บรรณารักษ์จึงมีสิทธิกระทำการโดย ได้รับความคุ้มครองตาม มาตรา 34

การดัดแปลงที่พบในห้องสมุดเกิดจากการซ่อมแซมหรือจัดทำใหม่ มีเหตุผล จากการเสื่อมสภาพของที่เกิดจากการใช้งานหรืออายุของสิ่งพิมพ์ จำเป็นต้องดัดแปลง เพื่อให้คืนสภาพ สามารถนำกลับมาให้บริการได้ตามปกติ หรือการจัดทำใหม่ แม้จะ

พยายามรักษาความเป็นต้นฉบับไว้เพียงใด สิ่งที่ยังคงเดิมคือเนื้อหา (Contents) แต่ลักษณะทางกายภาพย่อมไม่มีทางเหมือนต้นฉบับได้อย่างแน่นอน

โดยสรุปแล้วบรรณารักษรมีสิทธิโดยชอบในการทำซ้ำหรือดัดแปลงสิ่งพิมพ์ แต่ต้องไม่เป็นการละเมิดข้อกำหนดตาม มาตรา 34 อย่างไรก็ตาม บรรณารักษรมีสิทธิ์ต้องพิจารณาอย่างรอบคอบทุกครั้งถึงเหตุผลและความจำเป็น บรรณารักษรมี้อาจทำซ้ำหรือดัดแปลงได้ตามต้องการในทุกครั้งไป ต้องคำนึงถึงความเหมาะสมและศีลธรรม ซึ่งเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยากในการกำหนดชี้ชัดลงไปว่าความเหมาะสมที่ว่่านั้นคือเท่าใด

ห้องสมุดเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ ไม่ใช่เจ้าของลิขสิทธิ์

สถานภาพของห้องสมุดที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่มีอยู่ในห้องสมุดอาจอยู่ในฐานะเจ้าของทรัพย์สิน หรือ ผู้ครอบครองทรัพย์สิน (ทรัพย์สินในที่นี้หมายถึงสิ่งพิมพ์) หรืออาจกล่าวได้ว่าห้องสมุดเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินนั้นเท่านั้น แต่ไม่ได้เป็นเจ้าของลิขสิทธิ์ ดังนั้นการกระทำการใดๆ กับทรัพย์สินนั้นจึงมีขอบเขตจำกัดอยู่

ตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ระบุความหมายของกรรมสิทธิ์ หมายถึง “ความเป็นเจ้าของทรัพย์สิน สิทธิทั้งปวงที่ผู้เป็นเจ้าของมีอยู่เหนือทรัพย์สินในอันที่จะใช้สอย จำหน่าย ได้ดอกผล ติดตามและเอาคืน รวมทั้งขัดขวางมิให้ผู้อื่นสอดเข้าเกี่ยวข้องกับทรัพย์สินนั้นโดยมิชอบด้วยกฎหมาย” ดังนั้นการที่ห้องสมุดเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ จึงหมายถึงห้องสมุดมีสิทธิอันชอบในการได้ประโยชน์จากทรัพย์สิน เช่น หนังสือที่ห้องสมุดจัดซื้อมาเพื่อให้บริการ จึงมีสิทธิในการนำออกบริการให้ผู้เยี่ยมชมกลับไปได้ หากผู้ใช้ไม่นำมาคืนก็มีสิทธิทวงคืนได้ ดำเนินการปรับได้ตามระเบียบของห้องสมุด นำออกจำหน่ายได้โดยมีระเบียบของหน่วยงานหรือระเบียบใดๆ รองรับ แต่ห้องสมุดไม่สามารถใช้ความเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ ทำซ้ำหรือดัดแปลงหนังสือเล่มนั้น หรือนำเนื้อหาภายในหนังสือเล่มนั้นไปใช้ เว้นแต่ห้องสมุดได้รับการอนุญาตหรือได้รับการโอนลิขสิทธิ์จากเจ้าของลิขสิทธิ์อย่างถูกต้อง

ห้องสมุดสามารถการทำซ้ำได้ โดยอยู่ในขอบเขตของสิทธิตาม พ.ร.บ. ลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 มาตรา 34 แต่หากห้องสมุดจัดซื้อหนังสือมา 1 เล่ม และทำซ้ำเพิ่มเป็น

จำนวนมากเพื่อออกให้บริการหรือเพื่อจำหน่าย โดยอ้างว่าเป็นกรรมสิทธิ์ เช่นนี้ไม่สามารถทำได้

แม้ห้องสมุดจะเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ในสิ่งพิมพ์ก็ตาม แต่ก็สามารถกระทำการได้เพียงในขอบเขตของการใช้ประโยชน์จากสิ่งพิมพ์นั้น ไม่มีสิทธิ์ในการจำหน่าย ทิ้ง หรือ กระทั่งบริจาคโดยพลการ ในกรณีที่เป็นห้องสมุดภายใต้การกำกับของส่วนราชการ อาจต้อง ดำเนินการตาม ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการพัสดุ พ.ศ. 2535 หมวด 3 การควบคุมและจำหน่ายพัสดุ และให้หน่วยงานส่วนที่รับผิดชอบงานพัสดุเป็นผู้ดำเนินการ หรือมีคำสั่งให้ห้องสมุดเป็นผู้ดำเนินการเองได้ เว้นเสียแต่จะมีข้อตกลงเป็นอย่างอื่น

ส่วนสถานภาพการเป็น ผู้ครอบครองทรัพย์สิน คือห้องสมุดเป็นเพียงผู้ ครอบครองทรัพย์สินชั่วคราว โดยมีได้เป็นเจ้าของ เช่น กรณีที่มีผู้ให้ยืมหนังสือเพื่อ จุดประสงค์บางประการ โดยมีข้อตกลงหรือเงื่อนไข ห้องสมุดจะสามารถใช้ประโยชน์ได้ เฉพาะตามที่เงื่อนไขกำหนด ไม่สามารถกระทำการอื่นใดนอกเหนือไปจากที่ตกลงไว้ได้

ข้อมูลการบริหารสิทธิ

พ.ร.บ. ลิขสิทธิ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2558 มีการเพิ่มเติมใน มาตรา 4 ระบุว่า ข้อมูลการบริหารสิทธิ หมายถึง “ข้อมูลที่บ่งชี้ถึงผู้สร้างสรรค์ งานสร้างสรรค์ นักแสดง การแสดง เจ้าของลิขสิทธิ์ หรือระยะเวลาและเงื่อนไขการใช้งานอันมีสิทธิ์ ตลอดจนตัวเลข หรือรหัสแทนข้อมูลดังกล่าว โดยข้อมูลเช่นนี้ติดอยู่หรือปรากฏเกี่ยวข้องกับงานอันมี ลิขสิทธิ์หรือสิ่งบันทึกการแสดง” ซึ่งมีได้มีการระบุว่าข้อมูลการบริหารสิทธิครอบคลุมงาน ประเภทสิ่งพิมพ์ด้วยหรือไม่อย่างชัดเจน เพียงแต่ใช้คำว่า งานสร้างสรรค์ จึงอาจเป็นข้อ ถกเถียงได้ถึงการกระทำที่อาจส่งผลกระทบต่อข้อมูลการบริหารสิทธิ

คำว่า “งานสร้างสรรค์” จึงควรหมายรวมถึงสิ่งพิมพ์ ดังนั้นบรรณารักษ์จึง จำเป็นต้องศึกษาถึงเรื่องนี้ด้วยเช่นกัน ข้อมูลการบริหารสิทธิสำหรับสิ่งพิมพ์จึงหมายถึง ส่วนประกอบใดๆ ก็ตามในตัวเล่มหนังสือ ที่มีการบ่งชี้ถึงข้อมูลของเจ้าของลิขสิทธิ์ ผู้สร้างสรรค์ ผู้จัดพิมพ์ คือ ผู้แต่ง สถาบัน หรือ สำนักพิมพ์ รวมถึงข้อมูลในการจัดพิมพ์ เช่น ชื่อผลงาน ผู้สนับสนุน ข้อกำหนดต่างๆ รหัสประจำหนังสือ/วารสาร ประวัติผู้แต่ง คำนิยม ภาพประกอบ ปีที่พิมพ์ สถานที่พิมพ์ ฯลฯ ซึ่งเป็นข้อมูลที่มีใช้สำหรับเผยแพร่และมีผลต่อ

สิทธิของเจ้าของลิขสิทธิ์หรือผู้สร้างสรรค์ เหล่านี้จะปรากฏที่ หน้าปก ปกใน กระดาษคลุมปก (Dust Jacket/Book Jacket) เป็นต้น

ใน พ.ร.บ. ลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 รวมถึงฉบับเพิ่มเติม พ.ศ. 2558 มิได้ระบุอย่างชัดเจนว่าข้อมูลการบริหารสิทธินั้นครอบคลุมงานอันมีลิขสิทธิ์ประเภทใดบ้าง และข้อความที่ปรากฏถึงการกระทำอันเป็นการละเมิดข้อมูลการบริหารสิทธิที่ปรากฏใน พ.ร.บ. ลิขสิทธิ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2558 หมวด 2/1 ข้อมูลการบริหารสิทธิและมาตรการทางเทคโนโลยี มิได้กล่าวครอบคลุมถึงสิ่งพิมพ์ แต่บรรณารักษ์ยังคงต้องพิจารณาอย่างรอบคอบเพื่อระวังมิให้กระทำการใดๆ ที่จะส่งผลเสี่ยงเป็นการลบ เปลี่ยนแปลง หรือละเมิดข้อมูลการบริหารสิทธิ ซึ่งการกระทำบางอย่างอาจไม่เป็นการละเมิด แต่ควรคำนึงถึงศีลธรรมและผลกระทบถึงสิทธิอันชอบด้วยกฎหมายของเจ้าของลิขสิทธิ์

การกระทำที่อาจเข้าข่ายการละเมิดข้อมูลการบริหารสิทธิโดยบรรณารักษ์ คือการทำให้ชำรุดหรือดัดแปลงสิ่งพิมพ์ ไม่ว่าจะเป็นการชำรุดใหม่ การเย็บเล่ม การซ่อมแซม ซึ่งอาจมีการลบ เปลี่ยนแปลง หรือทำลายข้อมูลการบริหารสิทธิของสิ่งพิมพ์ไปบางส่วนหรือทั้งหมด แต่ทั้งนี้ใน มาตรา 53/3 ระบุถึงการกระทำที่มีให้ถือว่าเป็นการละเมิดข้อมูลการบริหารสิทธิ ข้อ 3 ว่า “การเผยแพร่ต่อสาธารณชนซึ่งงานหรือสำเนาอันมีลิขสิทธิ์ที่มีการลบหรือเปลี่ยนแปลงข้อมูลการบริหารสิทธิ โดยสถาบันการศึกษา หอจดหมายเหตุ ห้องสมุด หรือองค์กรแพร่เสียงแพร่ภาพสาธารณะ ที่ไม่ได้มีวัตถุประสงค์เพื่อหากำไร”

ข้อกำหนดเกี่ยวกับข้อมูลการบริหารสิทธินั้น ได้กำหนดขึ้นเพื่อให้สอดคล้องกับยุคสมัยที่มีการใช้งานข้อมูลบนเครือข่ายอินเทอร์เน็ตกันอย่างแพร่หลาย แม้ว่า พ.ร.บ. ฉบับนี้ไม่ได้ระบุชัดเจนว่าข้อมูลการบริหารสิทธิครอบคลุมงานประเภทใดบ้าง เพียงแต่กล่าวโดยรวมว่า งานสร้างสรรค์ บรรณารักษ์ก็ควรระมัดระวังในการกระทำการใดๆ เพราะแม้จะไม่ได้เข้าข่ายการกระทำผิดโดยตรง แต่อาจส่งผลทางอ้อม หรือหากไม่เข้าข่ายการละเมิดข้อมูลการบริหารสิทธิ แต่ก็อาจเข้าข่ายการละเมิดลิขสิทธิ์ในมาตราอื่นๆ อยู่ดี

ขอบเขตการใช้งานอันมีลิขสิทธิ์โดยบรรณารักษ์

การดำเนินงานต่างๆ ของห้องสมุดทุกแห่งล้วนมุ่งเน้นที่การให้บริการและส่งเสริมการอ่าน ศึกษา ค้นคว้า และวิจัย เผยแพร่ความรู้สู่สาธารณชนเพื่อประโยชน์แห่ง

การศึกษา จึงได้มีการกำหนดข้อยกเว้นสำหรับห้องสมุดไว้ในการกระทำใดๆ กับงานอันมีลิขสิทธิ์ (มาตรา 34) แต่ไม่ได้หมายความว่าบรรณารักษ์จะสามารถทำได้ทุกอย่างโดยอ้างสิทธิการยกเว้นดังกล่าว ในทางกลับกัน บรรณารักษ์ควรพิจารณาอย่างรอบคอบในการตัดสินใจดำเนินการใดๆ ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อการใช้บริการแก่ผู้ใช้

การทำซ้ำหรือดัดแปลงสิ่งพิมพ์ในการให้บริการของห้องสมุด เมื่อมีการรณรงค์เกี่ยวกับ พ.ร.บ. ฉบับนี้ จึงเกิดความกังวลว่าอาจเข้าข่ายละเมิด พ.ร.บ. ทั้งสองกรณีล้วนแต่เป็นการกระทำที่เชื่อมโยงกัน และบรรณารักษ์สามารถทำได้ เนื่องจากการดัดแปลงคือทำซ้ำประเภทหนึ่ง ใน พ.ร.บ. ระบุชัดเจนว่าการดัดแปลงคือ “การทำซ้ำ” โดยเปลี่ยนรูปแบบ หากการทำซ้ำมุ่งเน้นที่เนื้อหา (Contents) การดัดแปลงจึงว่าด้วยเรื่องของกายภาพ เช่น นำวารสารฉบับปลีกจำนวนหนึ่งมาเย็บรวมใหม่ แต่ยังคงวารสารต้นฉบับเดิมไว้ไม่ได้ทำสำเนาซ้ำ จึงแปรสภาพจากวารสารเล่มปลีกเป็นวารสารเล่มเย็บ หรือการเข้าเล่มใหม่จากหนังสือปกอ่อนกลายเป็นหนังสือปกแข็ง ที่เปลี่ยนไปคือลักษณะทางกายภาพของตัวเล่ม ขณะที่กระดาษส่วนเนื้อหายังคงเดิม เป็นต้น

ดังนั้นบรรณารักษ์จึงไม่ควรต้องกังวลในเรื่องนี้ ตราบใดที่ยังอยู่ในขอบเขตที่กำหนด ข้อมูลที่ปรากฏในเอกสาร คู่มือการใช้งานลิขสิทธิ์ที่เป็นธรรม เผยแพร่โดยกรมทรัพย์สินทางปัญญา กระทรวงพาณิชย์ มีรายละเอียดในหัวข้อ การใช้งานลิขสิทธิ์ที่เป็นธรรมในการเรียนการสอน ระบุไว้ว่า “...ร่างคู่มือดังกล่าวมีข้อยกเว้นการละเมิดลิขสิทธิ์เฉพาะผู้สอนและผู้เรียนตามมาตรา 32 และมาตรา 33 ไม่รวมถึงข้อยกเว้นการละเมิดลิขสิทธิ์ที่กฎหมายอนุญาตให้บรรณารักษ์ห้องสมุดกระทำการแก่งานอันมีลิขสิทธิ์โดยไม่ถือว่าเป็นการละเมิดลิขสิทธิ์ตามมาตรา 34 ...” ตรงนี้ควรระวังและพิจารณาให้รอบคอบว่าการใช้งานลิขสิทธิ์ที่เป็นธรรมนั้นหมายถึง “ผู้สอนและผู้เรียน” เท่านั้น บรรณารักษ์มิได้อยู่ในฐานะทั้งผู้สอนและผู้เรียน แต่อยู่ในฐานะผู้ให้บริการและสนับสนุนการเรียนการสอน ซึ่งได้สิทธิกระทำการโดยชอบอยู่แล้ว (มาตรา 34) ดังนั้นการที่บรรณารักษ์กระทำการใดๆ โดยอ้างสิทธิการใช้งานลิขสิทธิ์ที่เป็นธรรมจึงทำไม่ได้ เว้นแต่บรรณารักษ์จะทำหน้าที่เป็นผู้สอนหรือผู้เรียนตามที่ระบุ

คู่มือการใช้งานลิขสิทธิ์ที่เป็นธรรม ฉบับนี้เป็นเพียงแนวทางและเป็นพื้นฐานในการพิจารณางานลิขสิทธิ์ไปใช้ จึงเป็นเพียงหลักเกณฑ์เบื้องต้นเท่านั้น บรรณารักษ์ต้อง

ตอบตัวเองให้ได้ว่ากำลังใช้งานอันมีลิขสิทธิ์นั้นในฐานะอะไร หากใช้เพื่อการดำเนินงานของห้องสมุดสำหรับให้บริการ ก็สามารถกระทำได้ แต่หากใช้เพื่อจุดประสงค์อื่นก็ต้องคำนึงถึงแนวทางที่ได้ระบุไว้ด้วย

ความไม่ชัดเจนบางประการของเนื้อหา

ปัญหาที่พบบ่อยคือความไม่เข้าใจในเนื้อหาของ พ.ร.บ. บรรณารักษะในฐานะประชาชนทั่วไปอาจมีความเข้าใจคลาดเคลื่อน เนื่องจากภาษาที่ใช้มีลักษณะเฉพาะ อาจสร้างความเข้าใจผิด ในรูปประโยคเดียวกันอาจตีความได้หลากหลายทั้งในมุมมองของนักกฎหมาย นักภาษาศาสตร์ หรือประชาชนทั่วไป

การตีความกฎหมายโดยทั่วไปแล้วจะมีการตีความตามตัวอักษร (Textual Approach) และการตีความตามเจตนารมณ์ (Purposive Approach) ด้วยเหตุที่กฎหมายได้มีการบัญญัติเป็นลายลักษณ์อักษร การตีความกฎหมายจึงต้องดูตัวอักษรเป็นหลักเสียก่อนแล้วจึงค่อยไปถึงการตีความตามเจตนารมณ์ ซึ่งยิ่งสร้างความสับสนว่าแล้วใครจะเป็นผู้ตีความถึงข้อความหรือเจตนารมณ์ดังกล่าว อีกทั้งการใช้คำในภาษากฎหมายที่บางครั้งมีลักษณะเป็นนามธรรม ยิ่งสร้างความสับสนได้มากเช่นกัน

ตัวอย่างเช่น ในส่วนที่ 6 ข้อยกเว้นการละเมิดลิขสิทธิ์ มาตรา 32 “...ไม่กระทบกระเทือนถึงสิทธิอันชอบด้วยกฎหมายของเจ้าของลิขสิทธิ์เกินสมควร...” (สำนักกฎหมาย กรมทรัพย์สินทางปัญญา, 2558 : 18) หรือ มาตรา 34 “...การทำซ้ำงานบางตอนตามสมควรให้แก่บุคคลอื่น...” (สำนักกฎหมาย กรมทรัพย์สินทางปัญญา, 2558 : 22) หรือ ปริมาณการใช้งานลิขสิทธิ์ที่ระบุใน คู่มือการใช้งานลิขสิทธิ์ที่เป็นธรรมว่า “...สำเนาที่สร้างขึ้นจะต้องไม่ยาวจนเกินไป...” (กรมทรัพย์สินทางปัญญา, 2558 : 16) เหล่านี้ล้วนแต่ไม่สามารถกำหนดความชัดเจนได้เลยว่าเท่าใดจึงจะเรียกว่า เกินสมควร ตามสมควร หรือ ไม่ยาวจนเกินไป

หรือความเป็นจริงทางปฏิบัติในการกำหนดปริมาณการใช้งานลิขสิทธิ์ เช่น 1 บท (chapter) จากหนังสือ 1 เล่ม บทความ (article) 1 บท จากนิตยสาร/วารสาร หรือ หนังสือพิมพ์ (กรมทรัพย์สินทางปัญญา, 2558 : 15) หรือเกณฑ์การพิจารณาการใช้งานลิขสิทธิ์ ข้อ 5.3 ปริมาณและเนื้อหาที่เป็นสาระสำคัญที่ถูกนำไปใช้เมื่อเปรียบเทียบกับเนื้อหา

ทั้งหมด (กรมทรัพย์สินทางปัญญา, 2558 : 11) โดยได้อธิบายเพิ่มเติมว่า แม้จะนำไปใช้ในปริมาณน้อยแต่หากเป็นสาระสำคัญหรือหัวใจของงานชิ้นนั้น ก็อาจเข้าข่ายไม่เป็นธรรมได้ทั้งหมดนี้แทบเป็นไปได้เลยที่จะปฏิบัติตาม คงยากที่จะอาศัยเพียงหนึ่งบทความจากหนังสือทั้งเล่มเพื่อการทำวิจัย หรือการไม่เลือกใช้ส่วนที่เป็นสาระสำคัญ เพราะหากไม่มีความสำคัญแล้ว นักวิจัยก็ไม่เหตุผลที่จะใช้งานลิขสิทธิ์ชิ้นนั้น แม้จะมีการระบุว่าแนวทางดังกล่าวเป็นเพียงพื้นฐานในการพิจารณางานลิขสิทธิ์มาใช้ แต่กลับยังสร้างความสับสนให้แก่ประชาชนมากขึ้นกว่าเดิม

การกระทำที่เข้าข่ายละเมิด พ.ร.บ. อาจถูกโต้แย้งได้ทั้งจากการตีความตามตัวอักษรหรือตามเจตนารมณ์ ฝ่ายที่เห็นควรเอาผิดอาจอ้างว่าต้องถือตามตัวบทกฎหมายทุกคำตามตัวอักษรอย่างเคร่งครัด ขณะที่ฝ่ายที่โต้แย้งอาจอาศัยการตีความทางภาษาศาสตร์หรือเจตนารมณ์ในการนำไปใช้ซึ่งไม่อาจวัดเป็นมาตรฐานมาหักล้างได้อีก แม้กฎหมายจะพยายามอย่างยิ่งในการรักษาสมดุลระหว่างเจ้าของลิขสิทธิ์และผู้นำนงานอันมีลิขสิทธิ์ไปใช้ แต่ก็ปฏิเสธถึงความเห็นต่างระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียไม่ได้เช่นกัน

สรุป

ลิขสิทธิ์ นับเป็นทรัพย์สินทางปัญญาประเภทหนึ่งที่ประเทศไทยได้ให้ความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าเรื่องอื่นๆ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 ได้ระบุไว้ในมาตรา 86 (2) “...ส่งเสริมการประดิษฐ์หรือการค้นคิด เพื่อให้เกิดความรู้ใหม่ รักษาและพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นและภูมิปัญญาไทย รวมทั้งให้ความคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา...” พ.ร.บ. ลิขสิทธิ์ จึงได้ตราขึ้นเพื่อให้ความคุ้มครองแก่ผู้สร้างสรรค์ให้ได้รับสิทธิและผลประโยชน์ตามความเหมาะสม ขณะเดียวกันก็เป็นการส่งเสริมกำลังใจให้เกิดการสร้างสรรค์และเผยแพร่ผลงานให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

ห้องสมุดเป็นหน่วยงานที่ให้บริการและส่งเสริมการศึกษาค้นคว้าอย่างเสรี จึงอาจเกิดการละเมิดลิขสิทธิ์จากผู้ใช้บริการโดยรู้เท่าไม่การณ การสร้างจิตสำนึกและรณรงค์ให้เกิดความรับผิดชอบต่อสังคม จึงอาจเป็นหนทางที่เหมาะสมและเป็นไปได้มากที่สุดที่บรรณารักษ์จะกระทำได้ ในขณะเดียวกันการดำเนินการใดๆ โดยบรรณารักษ์จะต้องพิจารณาอย่างรอบคอบ แม้ว่าจะได้สิทธิในการยกเว้นการละเมิดลิขสิทธิ์ก็ตาม

บรรณานุกรม

- กรมทรัพย์สินทางปัญญา. **คู่มือการใช้งานลิขสิทธิ์ที่เป็นธรรม**. ม.ป.ท., 2558.
- กรมทรัพย์สินทางปัญญา. **ความรู้ลิขสิทธิ์ : ลิขสิทธิ์คืออะไร?** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, 2547.
- ชำนาญ จันทรเรือง. **ภาษาคน ภาษากฎหมาย**. [ออนไลน์]. 2558. แหล่งที่มา : <http://www.prachatai.com/journal/2006/06/8625> (7 ธันวาคม 2558)
- นุชทิพย์ ป.บรรจงศิลป์. "ปัญหาลิขสิทธิ์ในวงการวิชาการ" **สุทธิปริทัศน์**. 11,32- 33 (ตุลาคม 2539 – พฤษภาคม 2540) : 113-130.
- รศสุคนธ์ โกกุล. **ความรู้และการใช้กฎหมายลิขสิทธิ์ในงานด้านวรรณกรรมสำหรับบรรณารักษ์ ห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาของรัฐในเขตกรุงเทพมหานคร**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาบรรณารักษศาสตร์และสารนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2550.
- ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการพัสดุ พ.ศ. 2535. [ออนไลน์]. 2558. แหล่งที่มา : http://www.tu.ac.th/org/ofrector/planning/m1_m8/01_2535.pdf (7 ธันวาคม 2558)
- วัล ดิงสมิตร. "การศึกษาหรือวิจัยอันเป็นข้อยกเว้นการละเมิดลิขสิทธิ์." **วารสารกฎหมายสุโขทัยธรรมาธิราช**. 13,1 (มิถุนายน 2544) : 82-95.
- วัล ดิงสมิตร. "ธรรมเนียมในงานอันมีลิขสิทธิ์" **วารสารกฎหมายสุโขทัยธรรมาธิราช**. 13,2 (ธันวาคม 2544) : 69-79.
- วิวัฒน์ วงศกิตติรักษ์. **ระบบ Fair Use ภายใต้กฎหมายลิขสิทธิ์ไทยกับประสิทธิภาพในการป้องกันการผูกขาด**. รายงานการอบรมหลักสูตร ผู้พิพากษาผู้บริหารในศาลชั้นต้น รุ่นที่ 8 สถาบันพัฒนาข้าราชการฝ่ายตุลาการศาลยุติธรรม. ม.ป.ท., 2553.
- สถณี อาชาวานันทกุล. **กลไก "คุ้มครอง"+"ส่งเสริม" งานสร้างสรรค์ : ว่าด้วยกฎหมายลิขสิทธิ์**. [ออนไลน์]. 2558. แหล่งที่มา : <http://thaipublica.org/2015/08/new-copyright-law> (7 ธันวาคม 2558)

บรรณานุกรม (ต่อ)

สำนักกฎหมาย กรมทรัพย์สินทางปัญญา. พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2558 และพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2558. ม.ป.ท., 2558.

อรุณ ประดับสินธุ์. คัมภีร์ลิขสิทธิ์ : 180 คำถามที่จำเป็นต้องไขคำตอบ. กรุงเทพฯ : พสุธา, 2554.